

Dillerin Çeşitliliği

Sözel iletişim ve dil insanlığın en tanımlayıcı ve ayırıcı özelliklerinden biri. Dünya üzerinde konuşulan yaklaşık 7000 dilin kökeni insanlığın ortaya çıktığı yer olan Afrika ile bir şekilde kesiştiği düşünülüyor. Konuşulan dünya dilleri günümüzde birbirlerine pek de benzemiyor. Gittiğiniz ülkelerde neden burada bu dil konuşuluyor diye sormak hiç aklınıza gelir mi? Doğal olarak Fransa'da Fransızca, İtalya'da İtalyanca, Çin'de Çince, İngiltere'de İngilizce konuşulur diye düşünürüz. Ancak günümüzden yaklaşık birkaç bin yıl öncesine kadar o ülkelerde o diller konuşulmuyordu. Peki ne oldu da bu kadar çok dil oluştu? Bütün bu diller nereden geldi, nasıl ortaya çıktı? Nasıl oldu da tek bir insan türü iletişim kurmak ve konuşmak için birbirinden bu kadar farklı diller kullanmayı seçti?

Dil düşüncenin sembolleştirilmesi anlamına geldiği ve semboller de kültürün temel bileşenleri olduğu için, dil uygarlık olarak adlandırdığımız şeyin vazgeçilmezi. Ancak, insan dilinin kökeni ve dilsel çeşitliliğin nasıl oluştuğu hâlâ belirsizliğini koruyan konular. İnsanlığın ve dünyanın yaratılış ve oluşum hikâyelerinin yanı sıra dilsel çeşitliliğin hikâyesi de birçok efsaneye konu olmuş. Bunlardan en bilineni Babil Kulesi efsanesi. Babil Kulesi, dünyanın birçok bölgesinde yerel efsanelerde sözü edilen, Tanrı'ya ulaşmak için inşa edilmiş bir kule. Efsaneye göre tanrı kendisine ulaşmaya çalışan insanların kendini beğenmişliğine kızar ve o zamana kadar aynı dili konuşmakta olan insanların dillerini karıştırarak birbirlerini anlamalarını engeller. Yunan mitolojisine göre tanrıların elçisi kabul edilen Hermes babası Zeus'a nispet yapmak için konuşulan dili çeşitlendirerek farklı milletlerin oluşmasını sağlar. Doğu Afrika'da yaşayan bir kabile, kıtlık sonucunda insanların çıldırması ile farklı dillerin ortaya çıktığına inanır. Kuzey Amerika Yerlileri arasında anlatılan bir hikâye ise insanların dünyaya yayılabilmesi için tanrı tarafından dillerin çeşitlendirildiğini söyler. Çok yaygın bir diğer efsaneye göre de tanrıların gazabına uğrayan dünyada meydana gelen büyük sel felaketi sonucunda hayatta kalabilenlerin her biri farklı bir dil konuşur, böylece farklı diller ve kültürler oluşur. Efsaneler, yıllarca gerçekten olmuş gibi kuşaktan kuşağa aktarılan öyküler. Ama dilin kökeninin araştırılması ve dilsel çeşitliliğin nasıl oluştuğu sorusunun yanıtlanması bilim insanları için gerçekten zor bir süreç.

Dilin Kökeni

İnsan dilinin kökeni dilbilimciler arasında uzun yıllardır kapsamlı olarak tartışılan bir konu. Buna rağmen hâlâ dilin kökeni ve yaşı konusunda henüz bir fikir birliği sağlanamamış. Bu konudaki çalışmalar 1990'lı yılların başından itibaren dilbilimciler, arkeologlar, psikologlar, genetikçiler ve antropologlar tarafından yeni yöntemlerin kullanılmaya başlanması ile birlikte hız kazanmış. Hem arkeolojik kayıtlar, hem de genetik çalışmalar modern insanın atasının Afrika kökenli olabileceğini savunuyor. İnsan türünün izlerine, zamanımızdan yaklaşık 3,5 milyon yıl öncesinde rastlanmıştır. İnsan adını hak eden başlangıç noktası ise Homo cinsinin ortaya çıkması ile olmuş. Çağdaş tipte Homo sapiens alttürünün ilk ırkı olan Cro-magnon insanı ise zamanımızdan 50 bin yıl önce ortaya çıkmış. Kul-

lanılan aletlerin ve davranışların değişmesi, yaratıcılığın ön plana çıkması da tam 50 bin yıl öncesine dayanıyor. İşte bu insan türü Afrika'dan dünyanın diğer bölgelerine yayılarak daha önce o bölgelere yerleşmiş ilkel grupları elimine etmiş. Çok sayıda bilim insanı, Afrikalı bu küçük grubun diğer ilkel türleri elimine etmesini sağlayan doğal seçim avantajının, 50 bin yıl önce dili keşfetmeleri olduğunu belirtiyor.

Diller Arasındaki Yapısal Farklılıklar

Günümüzde insan dilinin bağımsız olarak kaç defa değişim gösterdiği tam olarak bilinmiyor. Bazı dilbilimciler bütün modern dillerin ortak bir atasının olduğunu savunuyor. Diller arasındaki ilişkiler incelendiğinde hepsinin aynı ve ortak bir kökten geldiği düşüncesi hâkim. İngilizcenin Germanik (Cermen) dillerle, Latince kökenli dillerin Latin dili ile olan ilişkisinde olduğu gibi, bazı küçük gruplarda bu durum çok açık bir şekilde görülüyor. Ancak bazı dil aileleri incelendiğinde, özellikle aynı grup içinde yer alan bazı dillerin uzun süre ayrı ayrı değişim gösterdiği dikkate alındığında bu ilişkilendirmeleri yapmak ve farklılıkları görmek daha da zorlaşıyor. Bazı dillerde düzinelere yapısal ses var, bazılarında ise yüzlerce. Bazılarının çok karmaşık kelime yapıları var, bazıları çok basit kelimelerden oluşuyor. Bazılarında fiil sonda, bazılarının da başta ya da ortada. Fiilleri cisimlerden önce kullananlar, ilgeçleri isimlerden önce kullananlar var. Bazılarında tonlamadaki farklılıklar kelimelerin anlamını belirliyor. Örnekler böylece uzayıp gidiyor. İçinden çıkılması çok zor olan, karmaşık bir durum. Günümüzde var olan yaklaşık 7000 dil, 32 dil ailesi arasında paylaşılmış; ama bir de tüm bunlardan so-

Modern insan dilinin kökeni ile ilgili yaklaşımlar farklı varsayımlara göre temelde dörde ayrılıyor:

Sürekililik kuramı:

Karmaşık bir olgu olan dilin birdenbire değil de, birtakım değişiklikler göstererek şu andaki yapısını aldığını varsayıyor. Dilin gelişiminin zaman içinde sözel olmayan ifadelerden, yani işaretlerden ve vücut dilinden söze doğru gelişim gösterdiği düşünülüyor.

Süreksizlik kuramı:

Dilin insana özgün bir olgu olduğunu ve insandan başka hiçbir canlı ile ilişkilendirilmemesi gerektiğini savunuyor. Bu nedenle ancak modern insanın gelişimi esnasında birdenbire ortaya çıkmış olabileceği düşünülüyor. Bu kuramın günümüzdeki tek baskın savunucusu ünlü dilbilimci Noam Chomsky. Bu kurama göre dil, insan beynine özel mekanizmaların bir ürünü yani her bir dil bilgisi kuralı, söz dizimi ve cümle yapısı için beyinde farklı sistemler var. Konuşulan dillerde görünüşte yüzeysel bir farklılık olsa da temelde evrensel

bir dil bilgisi var ve tüm diller benzer bazı temel kurallar üzerine kurulmuş durumda. Alanında saygın ve güçlü bir yeri olan Noam Chomsky'den etkilenen birçok dilbilimci uzun bir süre diller arasındaki farklılıklardan ziyade benzerlikleri araştırmış. Ancak geçtiğimiz son birkaç yıl içinde yani evrensel dil bilgisi kuramı dilbilimciler arasındaki popülerliğini yitirmeye başladığından beri dillerin çeşitliliği konusu ve dilleri birbirinden bu kadar farklı kılan sebepler araştırılmaya başlanmıştır.

Genetik olma kuramı:

Dil doğuştan gelen, kalıtsal bir yeti olduğunu varsayıyor. Bu nedenle dilin gelişiminin tamamen genetik olarak kodlandığı düşünülüyor.

Kültürel değişim kuramı:

Dilin gelişiminin ve farklılaşmasının kültürel ve sosyal etkileşimler sonucu olduğu varsayılıyor. İzole olmuş topluluklar kalıplaşmış birtakım kelimelere ve sözcük gruplarına uyum sağlar, ama bir yandan da yeni sözcükler icat etmeye devam ederler. Zaman içinde meydana gelen değişiklikler öyle bir seviyeye gelir ki artık bu topluma özgü hale gelen bu dil dışarıdan gelenler için anlaşılmaz bir hal alır. Birbirlerinden ayrılan gruplar kendi grup kimliklerini oluşturmak için vakit kaybetmeden yeni konuşma tarzları icat eder. Bu nedenle dilsel değişikliklerin büyük bir kısmı bölünmenin ardından gerçekleşir. Ancak uzmanlar kültürel değişime neticesinde bölünen bir dilin gerçek anlamda iki ayrı dil haline gelmesinin en az 500 yıl aldığını belirtiyor.

yutulmuş birkaç dil daha var. İnanılmaz değil mi? Aynı dil ailesine mensup dillerin, aynı kökenden, belki de aynı ilkel dilden türediği kabul ediliyor. Çoğu dilin yazılı tarihi çok kısa olduğu için, çok az sayıda dilin kökeni kesin olarak biliniyor. Dil ailelerinin belirlenmesi, ancak çok uzun bilimsel çalışmalar sonucunda mümkün oluyor. Bazı diller bu oldukları aile içindeki bir alt grubun tek temsilcisi olarak soyutlanmış olabilir. Örneğin Yunanca, Hint-Avrupa dil ailesi içinde soyutlanmış bir dil. Bazı dillerin ise bilinen hiçbir yaşayan akrabası yok, bu yüzden de bütün dünya dilleri içinde soyutlanmışlar. Örneğin Baskça Avrupada tamamen soyutlanmış bir dil. Dillerin birbiriyle bir dil ailesi oluşturacak şekilde akrabalığının saptanmasında o dillerin ses yapısı, şekil yapısı, cümle yapısı, köken bilgisi ve ortak sözcükleri bakımlarından benzerlikleri araştırılır. Dil ailesi ifadesi, dillerin köken akrabalığını belirtmeye yarar. Bu terim, akraba dilleri konuşan milletlerin aynı soydan geldiği anlamını taşımaz. Aynı soydan gelen ve dilleri akraba olan milletler olduğu gibi, ırk bakımından birbirleri ile hiçbir ilişkisi olmayan fakat aralarında kültür ilişkisi ve kültür bağı görülen milletler de var.

Dillerin Birbirinden Ayrılmasının ve Çeşitlenmesinin Olası Nedenleri

Dünyada bu kadar çok ve çeşitli dil olması gerçekten büyüleyici ve sadece insanoğluna has bir durum. Hayvanat bahçesinde doğmuş bir şempanzeyi götürüp anavatanı olan Afrika'ya bıraktığınızda bu hayvanın doğal yaşam alanındaki şempanzelerle iletişim kurması o kadar da zor olmaz. Çünkü bütün şempanzelerin kendilerini ifade etmek için kullandığı sesler, homurdanmalar, bağırtilar, çığrtilar hemen hemen aynı. Ama insan beyni, içinde binlerce soyut düşünce barındırabilecek kapasiteye sahip olduğundan, düşüncelerimizi ifade etmek için kullandığımız dilin de bir sınırı yok. Öncelikle farklı sesler bir araya gelerek fonem denilen ses birimlerini, heceleri oluşturuyor. Bizler bu ses birimlerini farklı terimlerde birleştirerek dil bilgisi kuralları çerçevesinde kelimeleri ve cümleleri elde ediyoruz. Her dil bu elementlerin özgün bileşiminin neticesi. İnsanoğlu bu çeşitliliği sınır tanımadan sonsuza kadar artırabilir.

Biyolojik türlerin yaşam alanı koşullarına uyum sağlaması gibi, dil de aynı şekilde o dili konuşanların ihtiyaçlarına hizmet etmek için değişebiliyor. Popülasyon genetiğinden sosyal yapıya, iklime ve bitki örtüsüne kadar her şey konuşulan dili etkileyebiliyor.

Yapılan birçok çalışma en fazla ekvator kuşağında ve tropikal kuşakta görülen dilsel çeşitliliğin, biyolojik çeşitliliğin bir yansıması olduğunu gösteriyor. Dünya üzerinde konuşulan yaklaşık 7000 dilin % 60'ı tropikal orman kuşaklarında yer alıyor. Bu kuşaklardan biri Afrikada, diğeri ise Asya'nın güneyinin kar-

sındaki tropikal bölgede. Dilsel çeşitliliğin en zengin olduğu yer ise Papua Yeni Gine. Yaklaşık 7 milyon insanın yaşadığı ülkede 830 farklı dil konuşuluyor. Nüfusu 160 milyon olan Nijeryada ise 521 farklı dil konuşuluyor. Uzmanlar bu durumu şöyle açıklıyor: Biyoçeşitliliği destekleyen iklim küçük grupların diğer gruplara karışmaya ihtiyaç duymadan kendilerine yetecek kadar gıda üretmesini de sağlamış ya da ekvatorial bölgelerde çok sık görülen bulaşıcı hastalıklar yüzünden gruplar kendilerini diğerlerinden soyutlamıştır. Tropikal kuşakta bu kadar çok dilin hâlâ yaşamasının nedeni bu olabilir. Peki neden bu bölgeden uzaklaştıkça genetik çeşitliliğin azalmasına benzer şekilde, dillerin çeşitliliği de azalıyor? Uzmanlara göre modern insanların ataları Afrika'dan diğer kıtalara göç etmeye başladıklarında daha az kullanılan sesleri de arkalarında bırakmışlar. Birbirini takip eden her göç ile kullanılan ses dağarcığı da giderek küçülmüş. Yapılan bir çalışmada, analiz edilen 504 dil arasında en fazla ses birimi çeşitliliği gösteren dillerin Afrika kökenli, en az ses birimi çeşitliliği gösteren dillerin ise Güney Amerika ve Okyanusya kökenli olduğu tespit edilmiş.

İnsanların yaşadıkları bölgelerdeki koşullar dilsel çeşitliliği nasıl etkiliyor? Antropolog Robert Munroe'ye göre ılıman iklimlerde yaşayan insanlar konuşurken ünsüzleri ünlülerle ayırıyor.

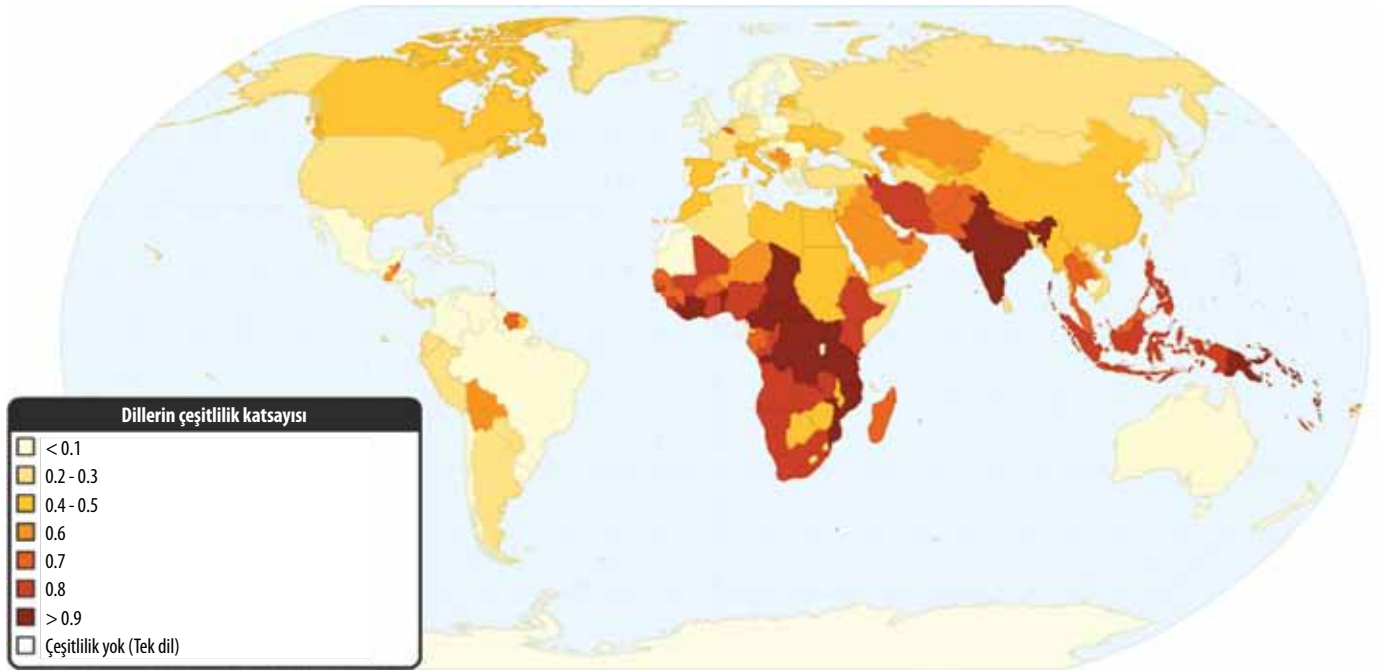

Başlıca Dil Grupları

Tek heceli dillerde kelimeler tek heceli, yapım ve çekim ekleri yok. Kelimeler cümledeki kullanım yerlerine göre anlam kazanıyor. Konuşmada ise birbirine çok benzeyen kelimeleri ayırt etmek için çok zengin bir vurgu ve tonlama sistemi oluşturulmuş. Çin ve Tibet dilleri bu grupta. Eklemeli yani bitişken dillerde kelimelerin kökleri değişmiyor. Kullanırken kelimeye getirilen ekler, kelimelerin anlamlarını ve görevlerini belirliyor. Türkçe, Moğolca, Macarca gibi Ural-Altay dilleri bu grupta. Çekimli (bükümlü) dillerde kelimeler kullanılırken değişikliklere uğruyor. Ön ek, iç ek, son ek kavramları var. Bazılarında ünsüzler değişmiyor, ünlüler değiştirilerek yeni kelimeler yapıyor, yani kökler ünsüzlerden ibaret. Arapça, Farsça, İngilizce, Hintçe gibi Sami ve Hint-Avrupa dilleri bu grupta.

Başlıca Dil Aileleri

Hint-Avrupa dilleri:
Hint-İran dilleri: İran, Afgan, Pakistan, Hindistan, Sri Lanka, Nepal dilleri
Slav dilleri: Rusça, Bulgarca, Lehçe, Çekçe, Slovakça, Baltık dilleri
Roman (Latin) dilleri: İtalyanca, Fransızca, İspanyolca, Portekizce, Rumence
Cermen dilleri: İngilizce, Almanca, Felemenkçe, İsveççe, Norveççe
Hami-Sami dilleri:
Hami dilleri: Eski Mısır dili, Kuşî dili, Libya-Berber dili, Çad dili
Sami dilleri: Arapça, İbranice, Habeşçe, Akatça
Bantu dilleri: Afrika dilleri
Çin-Tibet dilleri: Çince, Tibetçe, Vietnamca ve Kmerce
Ural-Altay dilleri:
Ural Kolu: Fince, Macarca
Altay Kolu: Türkçe, Moğolca, Japonca, Korece, Mançuca, Tunguzca

Dünya dillerinin bölgelere göre gösterdiği çeşitlilik katsayısı (Beyazdan koyu kahverengiyeye doğru renk değişimi dillerin çeşitliliğinin artmasını ifade ediyor.)

Yani çoğunlukla iki ünsüz yan yana gelmiyor. Ilıman iklimlerde yaşayan insanlar daha çok dışarıda zaman geçirmeyi tercih ettiğinden ve ünlülerin uzak mesafelerden duyulması yani iletişim daha kolay olduğundan dilin böylece farklılaşmış olabileceği düşünülüyor. Aksine daha serin iklim bölgelerinde yaşayanlar daha çok içeride vakit geçirdiğinden bu tür bir sisteme gerek duymuyorlar. İklimin kullanılan ünsüzlerin yaygınlığını da etkilediği söyleniyor. Mesela ılıman iklimlerde yaşayan insanların “m” ve “n” gibi geniz seslerini, soğuk bölgelerde yaşayanların ise “t” ve “g” gibi duraklamalı ünsüzleri daha fazla kullandığı tespit edilmiş.

Dilsel çeşitliliği etkileyen bir başka faktör de genlerimizle ilgili olabilir. Yapılan yeni bir çalışmaya göre, özellikle Çin’de, güney doğu Asya’da ve Afrika’da ki Büyük Sahra’nın alt kısmındaki bölgede yaşayan ve konuşmalarında daha çok vurgu ve ses tonu sistemini kullanan insanlarda beyin gelişimini

etkileyen iki genin farklı varyantlarının bulunduğu belirtiliyor. Çalışmalar henüz çok yeni, gelişmeleri izlemek heyecanlı olacak.

Dillerdeki yapısal farklılığın nedeni olarak da birkaç unsur belirtiliyor. Gary Lupyan tarafından yapılan bir başka çalışmada 2000’den fazla dil yapısal karmaşıklık ve dil bilgisi kuralları açısından analiz edilmiş. Alınan sonuçlara göre dil bilgisi bakımından karmaşık ve öğrenmesi zor olan diller, daha küçük ve izole toplumlarca konuşuluyor. Daha basit kuralları olan diller, örneğin İngilizce ise yabancılarla daha çok iletişimde olan, daha geniş kitlelerce konuşuluyor. Latin dillerinin kökeni olan Latince de daha karmaşık bir dil bilgisi yapısı var, ama Latince’den türetilmiş İtalyanca, Fransızca, İspanyolca gibi dillerde daha basit kurallar geçerli.

Dünya Üzerinde Yaşayan Dillerin Bölgelere Göre Dağılımı

Bölge	Yaşayan Diller	
	Sayı	Oran (%)
Afrika	2110	30,5
Amerika	993	14,4
Asya	2322	33,6
Avrupa	234	3,4
Pasifik	1250	18,1
Toplam	6909	100

Yok Olan Diller

Binlerce yıldır oluşan binlerce dilin büyük bir kısmı şimdilerde ya yok olmuş ya da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya. Uzmanlar, modern insanın değişimini takip eden 50 bin yıl içinde yaklaşık yarım milyon dil oluştuğunu ve yok olduğunu tahmin ediyor. Günümüzde konuşulan dillerin neredeyse yarısı yok olmak üzere. Bunların büyük bir kısmı da henüz belgelenmemiş. UNESCO'nun 2009 yılında yayımladığı "Tehlike Altındaki Diller Atlası"na göre dünya üzerinde konuşulan toplam 6909 dilden 2300'ü yok olma tehlikesiyle karşı karşıya (<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/cultural-diversity/languages-and-multilingualism/endangered-languages/>). Otuzdan fazla dil bilimcinin hazırladığı atlasa göre, son üç kuşak içinde, son konuşanlarının ölmesiyle 200 dil yok olmuş. Dünya dilleri, yok olma tehlikesi altında olma durumlarına göre derecelendirildiklerinde dillerden 538'inin son derece, 502'sinin ciddi anlamda, 602'sinin ise kesinlikle tehlike altında olduğu, 607 dilin de güvensiz durumda olduğu tespit edilmiş. 199 dili 10'dan az sayıda insan konuşuyor, 178 dilse 10-50 arasında kişi tarafından konuşuluyor. UNESCO, birçok ülkede tehlike altındaki diller için koruma programları yürütüyor. Ayrıca her yıl 21 Şubat'ta dünyanın farklı coğrafyalarında "Uluslararası Anadil Günü" kutlanıyor.

Dilsel çeşitliliği ve dilin gelişimini anlamak için yapılan araştırmaların sayısı gün geçtikçe artıyor. Çalışmalar yoğunluk kazandıkça bilim insanları belki de cevaplaması daha da zor olan bir konuya da açıklık getirebilecek. Acaba gelecek nesiller nasıl bir dil konuşacak?

Kaynaklar

http://www.ethnologue.com/ethno_docs/distribution.asp?by=area
<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/cultural-diversity/languages-and-multilingualism/endangered-languages/>
http://en.wikipedia.org/wiki/Language_family
http://en.wikipedia.org/wiki/Origin_of_language
<http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?historyid=ab13>
<http://discovermagazine.com/2011/nov/18-discover-interview-radical-linguist-noam-chomsky>
<http://library.thinkquest.org/C004367/la1.shtml>
 (The evolution of language)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=83:Dunden-Bugune-Turkce&catid=42:dier-cerikler&Itemid=73

Robson, D. "Power of Babel: Why one language isn't enough", *New Scientist*, Sayı 2842, s. 34-37, Aralık 2011.
 Atkinson, Q. D., Meadell, A., Venditti, C., Greenhill, S. ve Pagel, M., "Languages Evolve in Punctational Bursts", *Science*, Cilt 319, Sayı 5863, s. 588, Şubat 2008.
 Dunn, M., Greenhill, S. J., Levinson, S. C. ve Gray, R. D. "Evolved structure of languages show lineage-specific trends in word-order universals", *Nature*, Sayı 473, s. 79-82, Mayıs 2011.
 Diamond, J. "Deep relationships between languages", *Nature*, Sayı 476, s. 291-292, Ağustos 2011.